

Научни скуп
ВОЈНА МИСАО, РАТНО ИСКУСТВО И КЊИЖЕВНОСТ
1850–1939
- Зборник саопштења у изводу -

МЕДИЈА ЦЕНТАР
ОДБРАНА

Научни скуп

ВОЈНА МИСАО, РАТНО ИСКУСТВО И КЊИЖЕВНОСТ 1850–1939

Зборник саопштења у изводу

Прво издање

Издавач

Институт за стратегијска
истраживања

За издавача

Директор

Проф. др *Драћан Сћанар*

Уредници:

Др *Светлана Шеаћовић*,
научни саветник, Институт
за књижевност и уметност,
Београд

Ванр. проф. др *Драћан Сћанар*,
научни сарадник, Институт
за стратегијска истраживања,
Београд

Суиздавач

Медија центар „Одбрана”

За суиздавача

Директор

Пуковник

доц. др *Миљан Милкић*

Редакција „Војна књига”

Књига број 2729

Едиција *Зборници*

Начелник Одељења за
издавачку делатност –

Редакција „Војна књига”
Горан Јањић, дипл. инж.

Уредник

Ања Глишковић

Референт за графичку припрему
Дана Јанићијевић

Коректор

Сергеј Аврамов

Тираж: 50 примерака

Штампа

Војна штампарија, Београд

Copyright © Институт за стратегијска истраживања, 2025.

ISBN 978-86-81121-46-7 (ИСИ)

ISBN 978-86-335-0919-0 (МЦО)

УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ У БЕОГРАДУ
Институт за стратегијска истраживања

НАУЧНИ СКУП

ВОЈНА МИСАО, РАТНО
ИСКУСТВО И КЊИЖЕВНОСТ
1850–1939

- Зборник саопштења у изводу -

Београд, 2025.

НАУЧНИ ОДБОР:

- проф. др Бобан Ђоровић, ректор,
Универзитет одбране у Београду
- ванр. проф. др Ивана Стевановић, научни саветник,
Универзитет одбране у Београду
- др Александар Растовић,
Институт за историју, Београд
- проф. др Драган Станић,
Матица српска
- проф. др Јован Бабић, редовни професор у пензији,
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
- др Бојан Јовић, научни саветник,
Институт за књижевност и уметност, Београд
- др Светлана Шеатовић, научни саветник,
Институт за књижевност и уметност, Београд

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР:

- др Марко Радуловић, виши научни сарадник,
Институт за књижевност и уметност, Београд
- др Марија Вукадиновић, истраживач-сарадник,
Институт за стратегијска истраживања,
Универзитет одбране у Београду

САДРЖАЈ

Милош ЧОРБИЋ

СТАНИСЛАВ КРАКОВ И ЊЕГОВ „ПЛАМЕН
ЧЕТНИШТВА”: РОМАН-ДОКУМЕНТ КАО ПРИЛОГ
ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКЕ ГЕРИЛЕ У 19. И 20. ВЕКУ 9

Драган СТАНАР

КРИТИЧКА МИСАО У СРПСКОЈ ВОЈСЦИ НА
РАЗМЕЋИ ВЕКОВА 10

Ненад Ж. ПЕТРОВИЋ

ПРИПОВЕТКЕ ВЕЉКА ПЕТРОВИЋА „ИЗДАНЦИ ИЗ
ОПАЉЕНА ГРМА” И ПРИЧЕ БОРИСАВА СТАНКОВИЋА
„ПОД ОКУПАЦИЈОМ” КАО ЛИТЕРАРНИ
ИЗВОРИ ЗА ПРВИ СВЕТСКИ РАТ 11

Срђан СТАРЧЕВИЋ

СХВАТАЊЕ ЕВОЛУЦИЈЕ ТАКТИКЕ У ДЕЛИМА
ТОДОРА ПАВЛОВИЋА 12

Далибор ДЕНДА

ВОЈНА КЊИЖЕВНОСТ КАО ИЗВОР ЈУГОСЛОВЕНСКЕ
ВОЈНЕ ДОКТРИНЕ О ОКЛОПНИМ ЈЕДИНИЦАМА (1918–1941) 13

Татјана МИЛОШЕВИЋ

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ У ТРИЛОГИЈИ
СТЕВАНА ЈАКОВЉЕВИЋА 14

Драшко ЖИВКОВИЋ

ЗНАЧАЈ СИНТЕЗЕ НАРОДНЕ КУЛТУРЕ И ИДЕЈЕ
ОСЛОБОДИОЦА ЗА РАЗВОЈ СПОМЕНИЧКЕ
КУЛТУРЕ У СРБИЈИ 15

Бранко ЗЛАТКОВИЋ

КЊИЖЕВНЕ РЕМИНИСЦЕНЦИЈЕ О РАТНИМ ТЕМАМА
У ПЕРИОДУ ОД 1860. ДО 1878. ГОДИНЕ 16

Марко АВРАМОВИЋ

РАТ И БАЛКАН У КРАКОВЉЕВОЈ АУТОБИОГРАФИЈИ
„ЖИВОТ ЧОВЕКА НА БАЛКАНУ” 17

Александар С. ПЕЈЧИЋ

РАТ И ЊЕГОВЕ ПОСЛЕДИЦЕ У ПРИПОВЕДНОЈ ПРОЗИ
ЕПОХЕ СРПСКОГ РЕАЛИЗМА 18

Бојан ЧОЛАК

УЛОГА ЧАСОПИСА „БАЛКАНСКИ РАТ У СЛИЦИ И РЕЧИ”
У ОБЛИКОВАЊУ ХЕРОЈСКОГ ЕТОСА 19

Александра ПАУНОВИЋ

РАТНИЧКИ ТОПОСИ, ДУША И ГНЕВ (ПО)РАТНЕ ЛИРИКЕ
И. АНДРИЋА, М. БОЛИЋА И С. ВИНАВЕРА 20

Марко М. РАДУЛОВИЋ, Катарина ПАНТОВИЋ

ПАТРИОТИЗАМ ИСИДОРЕ СЕКУЛИЋ: НАЦИОНАЛНЕ,
ИСТОРИЈСКЕ И РОДНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ 21

Марија С. ТЕРЗИЋ

ДОПРИНОС ЛАЗЕ КОСТИЋА СРПСКОМ
НАЦИОНАЛНОМ ОСЛОБОЂЕЊУ 22

Светлана ШЕАТОВИЋ

БАЛКАНСКИ РАТОВИ И ВЕЛИКИ РАТ – ПАЛИМПСЕСТИ
У ПОЕЗИЈИ СРПСКЕ МОДЕРНЕ 23

Александра СЕКУЛИЋ

„У ГОСТИМА” ДРАГИШЕ ВАСИЋА: ГОСТОПРИМСТВО
ЗА ПОВРАТНИКЕ ИЗ РАТА 24

Тања КАЛАЈЦИЋ

УМЈЕТНИЧКА РЕФЛЕКСИЈА РАТА: „ИЗДАНЦИ ИЗ
ОПАЉЕНА ГРМА” КАО СВЈЕДОЧАНСТВО ЕПОХЕ 25

Бојан ЈОВИЋ

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ ИЗМЕЂУ ПАЦИФИЗМА,
РАТОБОРНОСТИ И МИЛИТАРИЗМА 26

Јован БАБИЋ

УЗРОЦИ, РАЗЛОЗИ, ПОВОДИ – ТРИ ЦРТИЦЕ 27

Слободан ЋУКИЋ

УТИЦАЈ СРПСКО-БУГАРСКОГ РАТА 1885. ГОДИНЕ
НА РАЗВОЈ СРПСКЕ ВОЈНЕ МИСЛИ 29

О ЗБОРНИКУ САОПШТЕЊА У ИЗВОДУ СА НАУЧНОГ СКУПА „ВОЈНА МИСАО, РАТНО ИСКУСТВО И КЊИЖЕВНОСТ 1850–1939”

У оквиру научног скупа „Војна мисао, ратно искуство и књижевност 1850–1939”, који је одржан 30. маја 2025. године, истраживане су важне историјске фазе и друштвени контексти који су обликовали ратну историју и војну доктрину од 1850. па све до периода пред почетак Другог светског рата. Користећи интердисциплинарне методе из области хуманистичких и друштвених наука, скуп је обухватио истраживања која су анализирали утицај ратних конфликта на становништво Србије и развој књижевноуметничког стваралаштва.

Током скупа разматран је утицај војне књижевности на развој војне мисли, као и значај војне мемоаристике као важног историјског извора. Посебно је истакнута вредност књижевних дела са ратном тематиком, која су настала из пера војних лица и непосредних учесника ратова. Овај зборник саопштења представља важан допринос разумевању војне историје и војне доктрине кроз књижевне и аналитичке радове који су утицали на формирање савременог погледа на рат и безбедност.

Уредници публикације
Др Светлана Шеатовић, научни саветник
Ванр. проф. др Драган Станар

Потпоручник мср Милош Чорбић, асистент

Универзитет одбране, Институт за стратегијска истраживања,
Одељење за војну историју,
Београд

СТАНИСЛАВ КРАКОВ И ЊЕГОВ „ПЛАМЕН ЧЕТНИШТВА”: РОМАН-ДОКУМЕНТ КАО ПРИЛОГ ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКЕ ГЕРИЛЕ У 19. И 20. ВЕКУ

Предмет анализе у овом раду представља роман-документ, односно документаристичка проза прикупљена у књизи Станислава Кракова „Пламен четништва”. Аутор ће у овом истраживању настојати да утврди вредност „Пламена четништва” као историјског извора за проучавање историјата и карактера четничког покрета у Старој Србији. Дубљом анализом садржаја текстова аутор ће настојати да из садржине романа реконструише организацију и методологију рада покрета, односно његов ланац командовања, обавештајни и пропагандни рад, тактику и начин извођења борбених дејстава.

Кључне речи: *документарна проза, шакшика, јерила, четници, Стара Србија*

КРИТИЧКА МИСАО У СРПСКОЈ ВОЈСЦИ НА РАЗМЕЋИ ВЕКОВА

Крај 19. и почетак 20. века представља период снажног процвата српске војне мисли и издвајања посебне и специфичне српске перспективе на различите аспекте војног устројства, културе и институционалног идентитета. Један од кључних фактора који је омогућио динамично развијање војног промишљања различитих димензија војске као институције у тим деценијама, јесте присуство оштре али крајње конструктивне критичке мисли унутар официрског кора и са њом повезане културе изражавања неслагања унутар професије. Анализом доступне грађе из наведеног периода могуће је дефинисати обим и природу професионалне критичке мисли унутар војске, као и препознати институционални амбијент у коме је таква врста дискутовања била толерисана.

У складу са утврђеним, као и самим историјски пресудним практичним исходима наведеног институционалног амбијента у којем је могућа критичка мисао, изузетно је битно указати на многоструко благотворне последице развијања критичког мишљења унутар професионалне групе која у друштву држи апсолутан и неупитан монопол на експертизу у области одбране и оружане борбе. На тај начин благодне лекције из историје српске војне мисли могу се и нужно морају инструментализовати у сврху будућег развијања оптималне институционалне културе у Војсци Србије, која би створила повољан амбијент за наставак развоја квалитетног старешинског кадра способног да одговори на све савремене изазове који се налазе пред Републиком Србијом и српским народом.

Кључне речи: *критичка мисао, српска војска, институционална култура*

Др Ненад Ж. Петровић, научни сарадник

Универзитет одбране, Институт за стратегијска истраживања,
Београд

ПРИПОВЕТКЕ ВЕЉКА ПЕТРОВИЋА „ИЗДАНЦИ ИЗ ОПАЉЕНА ГРМА” И ПРИЧЕ БОРИСАВА СТАНКОВИЋА „ПОД ОКУПАЦИЈОМ” КАО ЛИТЕРАРНИ ИЗВОРИ ЗА ПРВИ СВЕТСКИ РАТ

У приповеткама Вељка Петровића на изузетан начин описан је рат у Србији 1914–1915. године, у коме је и писац учествовао. То су изванредне скице о судбинама малих људи у вртлогу великог времена. Кроз њих пратимо и војну историју, пошто говоре и о непосредним биткама.

У причама Боре Станковића налазимо изванредна запажања о Београду и Београђанима током окупације 1915–1918. године. Аутор је био очевидац свега и описује свакодневицу, оскудицу и слика друштво без икаквог улепшавања.

Кључне речи: судбина појединца у рату, сведочанства о рату, приповетка, ратна књижевност, окупација Србије 1915–1918. године

СХВАТАЊЕ ЕВОЛУЦИЈЕ ТАКТИКЕ У ДЕЛИМА ТОДОРА ПАВЛОВИЋА

Тодор Павловић (1876–1915), учесник Првог и Другог балканског рата и Првог светског рата, био је први српски официр који је дипломирао на педагошко-социолошком одсеку Велике школе друштвених наука у Паризу (1908) и одбранио докторат на Сорбони (1910). Непосредно изложен утицају свежих идеја Емила Диркема и диркемоваца, пре свега, Селестена Буглеа, прихватио их је и применио на проучавање војске као друштвене институције, војне дисциплине, морала војске и развика тактике.

У средишту анализе у овом раду налази се Павловићево схватање еволуције тактике, изложено у књигама „Друштвени развика и дисциплина (еволуција војне дисциплине)”, објављеној у Београду 1909. и „Доктрине и развика тактике”, објављеној у Паризу 1911. године. Према Павловићевом мишљењу, тактика се бави формама (облицима) које заузимају војне јединице да би се бориле. У том смислу, тактика за циљ има, како он истиче, сам начин постојања и дејства војске. Уносећи захтеве за већом објективношћу и научном строгашћу у српску војну литературу, он се супротставља волунтаристичком и дијалектичко-материјалистичком тумачењу развика тактике. Павловић доказује да су тактичке форме независне од индивидуалне људске воље и да се не мењају под непосредним утицајем развоја ратне технике, већ су детерминисане развојем друштва.

Његово схватање развика тактике објаснило је појаву растреси-тог стрељачког строја и неопходност свесне војничке дисциплине, као последице друштвених промена. Ново читање заборављених Павловићевих дела корисно је и оправдано, како због чињенице да он доказује постојање друштвеног детерминизма и његове последице по „форме војног груповања”, најочигледније у временима друштвених промена, тако и због могућности да се у њима пронађе храброст и инспирација за проналажење нових тактика.

Кључне речи: Тодор Павловић, Емил Диркем, социологија, тактика, друштвени детерминизам

Пуковник проф. др Далибор Денда, виши научни сарадник
Универзитет одбране, Институт за стратегијска истраживања,
Одељење за војну историју,
Београд

ВОЈНА КЊИЖЕВНОСТ КАО ИЗВОР ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈНЕ ДОКТРИНЕ О ОКЛОПНИМ ЈЕДИНИЦАМА (1918–1941)

У раду се на основу истраживања војне штампе и војностручне литературе, као и архивске грађе и библиотечког материјала прати утицај војне књижевности на развој званичних доктринарних докумената о употреби оклопних јединица и одбрани од њих у Краљевини СХС/Југославији. У фокусу истраживања су радови објављени у часописима „Ратник”, „Пешадијски гласник”, „Артиљеријски гласник”, „Пешадијско-артиљеријски гласник”, „Инжињеријски гласник”, „Коњички гласник”, „Војни весник”, као и дела војностручне литературе која обрађују наведена доктринарна питања.

Кључне речи: *војска, штампа, књижевност, доктрина, оклопне јединице, Краљевина СХС/Југославија*

Др Татјана Милошевић, научни сарадник

Универзитет одбране, Институт за стратегијска истраживања,
Одељење за војну историју,
Београд

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ У ТРИЛОГИЈИ СТЕВАНА ЈАКОВЉЕВИЋА

У саопштењу се анализира Јаковљевићева „Српска трилогија” као извор другог реда, донекле мемоарска литература, односно субјективне интерпретације прошлих догађаја од великог значаја за разумевање историјских токова 20. века у Србији и Југославији, првенствено Првог светског рата и периода непосредно након његовог завршетка. Иако се ради о извору другог реда, трилогија има историографски значај јер нуди слојевиту анализу Првог светског рата из угла српског сељака – ратника, борца, мада не увек с апсолутном објективношћу. Указује на све комплексности рата, унутрашњих сукоба и међународних притисака који су утицали на обликовање судбине Балкана у овом периоду. Апострофира значај трилогије не само као литерарне већ и репрезентативне историјске студије. С обзиром на то да многи од описаних догађаја и даље имају политички и друштвени утицај, истиче се да је трилогија Стевана Јаковљевића и даље релевантна у анализи ратних сукоба, колективних траума и трагова које су оставиле прошле генерације у обликовању савремене српске и југословенске историје. Посебно се указује на њен велики значај у виду вредног историјског документа намењеног новим генерацијама, у циљу лакшег разумевања политичког и друштвеног живота Србије и Југославије за време Првог светског рата и након њега.

Кључне речи: *раш, војска, народ, савезници, непријатељи, жртве, српски сељак, судбина, трилогија*

ЗНАЧАЈ СИНТЕЗЕ НАРОДНЕ КУЛТУРЕ И ИДЕЈЕ ОСЛОБОДИОЦА ЗА РАЗВОЈ СПОМЕНИЧКЕ КУЛТУРЕ У СРБИЈИ

Упркос напорима дела друштвене елите да по европским узорима развије елитну културу у оквиру напора за изградњу националног идентитета, споменичка култура у Србији 19. века развијала се споро и било јој је потребно пола века да савлада терет неповољног наслеђа. Фактори који су ограничавајуће утицали на развој споменичке културе су: недостатак узора у вишевековној турској владавини, коју је карактерисало одсуство споменика, с обзиром на ограничења која је наметао ислам, амбиција власти да национални идентитет изграђује на опозицији ми – други, што је подразумевало наглашавање припадности православном хришћанству, које није препознавало функцију тродимензионалног фигуралног приказа и доминација народне културе карактеристичне за село, као ни друштвену функцију споменика у јавном простору, ограничавајући се на надгробне споменике и ретке белеге подигнуте онима који су погинули ван места живљења. Кроз анализу појединачних примера форме, носеће идеје, места и личности којима су споменици посвећени, али и пропуштених прилика, приказан је развој споменичке културе управо у ограниченим условима које је нудила народна култура, препознајући страдале актере борбе за ослобођење од Турака, као категорију на коју је обичајна пракса могла бити примењена, што је допринело да војничка димензија прошлости у споменичкој култури доминира до последње деценије 19. века.

Кључне речи: *народна култура, споменичка култура, споменик*

Др Бранко Златковић, научни саветник

Институт за књижевност и уметност,
Београд

КЊИЖЕВНЕ РЕМИНИСЦЕНЦИЈЕ О РАТНИМ ТЕМАМА У ПЕРИОДУ ОД 1860. ДО 1878. ГОДИНЕ

У раду ће бити тематизоване, систематски размотрене и анализирани књижевне ратне теме од почетка друге владе кнеза Михаила Обреновића па све до владавине кнеза Милана Обреновића, који је до Берлинског конгреса водио два српско-турска рата, а биће наговештени и одједи Херцеговачког устанка из 1875. године. Хронолошко-тематским поступком и у историографском контексту акценат ће бити стављен на књижевне реминисценције – поглавито из усменог поетског и приповедног фонда, које су остале упамћене и забележене у мемоаристици, историографији и документаристичкој прози – али и на фрагментима песама романтичара Ђуре Јакшића и сатиричара Радоја Домановића.

Кључне речи: *књижевне реминисценције, ратне теме, усмени фонд, мемоаристика, документаристичка проза*

Др Марко Аврамовић, научни сарадник

Институт за књижевност и уметност,

Београд

РАТ И БАЛКАН У КРАКОВЉЕВОЈ АУТОБИОГРАФИЈИ „ЖИВОТ ЧОВЕКА НА БАЛКАНУ”

Нема никакве сумње да је ратно искуство обележило живот, као и литературу Станислава Кракова. Како и сам наводи – „[ч]етири велика рата кроз које сам имао прилике да провучем свој живот [...] дали су том мом животу један драматичан декор и, још више, једно опште обележје”. Почевши од раних радикално модернистичких романа „Кроз буру” и „Крила”, преко бројних публицистичких радова, све до обимног позног мемоаристичког остварења „Живот човека на Балкану”, Краковљева остварења испуњена су и личним ратним искуством. У нашем раду осврнућемо се на третман ратних тема у Краковљевим раним романима, али ћемо највећи акценат ставити на дело „Живот човека на Балкану” и приказ различитих ратних дешавања којима је сведочио његов аутор, али и посебно на односе ратних збивања и слике Балкана које писац обликује.

Кључне речи: *рай, роман, аутобиографија, Балкан*

РАТ И ЊЕГОВЕ ПОСЛЕДИЦЕ У ПРИПОВЕДНОЈ ПРОЗИ ЕПОХЕ СРПСКОГ РЕАЛИЗМА

Ослободилачки српско-турски ратови (1876–1878) имали су већи одјек код српских реалиста, као и код неких романтичара чије се стваралаштво временски простире и на епоху реализма. Тематско-мотивски ослободилачки ратови најзаступљенији су у приповедној и документарно-мемоарској прози, поезији, а ретко у драми и роману. Освајачки српско-бугарски рат (1885) ређе је тематизован код реалиста. Издвајају се „Приповетке једног каплара” Б. Нушића и поједине приповетке Глишића, Веселиновића, И. Иванића, где је посредно присутна и критика краља Милана. На овај рат мотивски се упућује у оквирним деловима фабуле, и то као на последицу, одјек или се актуализује као покретачки импулс радње, односно нужни услов сижеа (Глишићева „Прва бразда”). У раду ће анализом бити обухваћена фикционална приповедна проза, почев од писаца чији се текстови у овом тематском погледу крећу између романтичарске и реалистичке поетике, где је већина данас мање познатих аутора (Ђ. Јакшић, М. Живковић, М. Ризнић, М. Ђуричић, А. Гавриловић, Љ. Петровић Љубинко, С. Димитријевић и др.), па до познатих реалиста (Л. Лазаревић, М. Глишић, Ј. Веселиновић, И. Вукићевић, Б. Нушић, Л. Комарчић). У сижејном погледу преовладавају теме припрема за рат, ратне позадине и нарочито последице рата у личним судбинама (Лазаревић, Веселиновић). У ратним приповеткама спајају се интимна, љубавна искуства са родољубивим заносом, неретко у трагичном исходу, а у појединим текстовима заузима се и критички став према несавесним командантима. Ретки писци овог периода у описима битака и рањавања крећу се и ка натуралистичким поступцима, али и ка трагикомичким стилским и сижејним решењима (Б. Петровић). Циљ рада јесте да се протумаче слике рата, његове последице по судбине појединаца, те да се размотре кључне поетичке одлике приповедака овог тематског круга са освртом и на њихов књижевноисторијски статус и културни контекст.

Кључне речи: *српско-турски ратови (1876–1878), српско-бугарски рат (1885), реализам, приповејка, ратна књижевност, приповедач, жанр*

УЛОГА ЧАСОПИСА „БАЛКАНСКИ РАТ У СЛИЦИ И РЕЧИ” У ОБЛИКОВАЊУ ХЕРОЈСКОГ ЕТОСА

Часопис „Балкански рат у слици и речи” излазио је као недељник, а његов први број објављен је 20. јануара 1913. године. Уредник часописа Душан Мил. Шијацки, познати новинар и књижевник, обликовао је његову уређивачку политику са циљем документовања ратних догађаја кроз слике и текстове, при чему је посебан нагласак стављен на слављење српских војних успеха и хероја. Часопис је имао значајну пропагандну улогу, подстицајући патриотске вредности, херојски етос и жртвовање за отаџбину. Његови ратни извештаји, књижевни прилози и публицистички текстови конструисали су наратив који је афирмисао идеју о колективном јунаштву и националном јединству.

Посебну вредност часописа чине бројни чланци и књижевни прилози који осветљавају доминантне идеолошке и моралне вредности српског друштва у време балканских ратова. Ови текстови су извори информација, али и моћни облици симболичке репрезентације, који кроз различите жанрове – од поезије и есеја до репортажа и сведочења – граде идеализовану слику рата као узвишене борбе за национално ослобођење и очување традиције.

Текстови пружају значајан увид у херојски дух српског народа током балканских ратова, афирмишући војничке подвиге и национални понос. Анализом њиховог садржаја овај рад истражује како је „Балкански рат у слици и речи” обликовао јавну перцепцију херојства, креирајући симболички простор у коме се рат доживљава као врхунски израз националне снаге и историјске мисије. Часопис се, поред тога, показује као значајан историјски извор који документује друштвене и културне оквири епохе, остварујући дубок траг у српској публицистици и култури сећања.

Кључне речи: часопис „Балкански рат у слици и речи”, херојски етос, књижевни прилози, балкански ратови

РАТНИЧКИ ТОПОСИ, ДУША И ГНЕВ (ПО)РАТНЕ ЛИРИКЕ И. АНДРИЋА, М. БОЈИЋА И С. ВИНАВЕРА

Проматрајући поетичку перцепцију рата у лирском стваралаштву тројице савременика И. Андрића (1892–1975), М. Бојића (1892–1917) и С. Винавера (1891–1955), у раду разматрамо фигурације искуства субјективитета у реторско-онтолошком месту превладавања гнева простором душе. Доминација тоталне експресивности која прати испољавање гневне душе и/или гневних стихова у Андрићевом „Ех Pontu”, „Немирима” и лирици писаној у годинама Великог рата, те Бојићевој фрагментарној поеми „Вечита стража” и крфској завештајној збирци „Песме бола и поноса”, иако друштвено-историјски јасно мотивисана као песничко сведочанство, говор покорених у „немилосној земљи”, изгнаних у „тајној епопеји” страдалничког народа, поседује и засебан поетички простор. У њему се, наиме, „ватрени део душе” сучељава са чином певања, језиком који је и сâм оружани строј разноликих тропа, ратних игара за симболичку и значењску превласт модернистичког бића. Отуда је од посебне интерпретативне важности тумачење Винаверове (по)ратне песничке књиге „Ратни другови” (1939) и њене стишане, нулте фигуралности као полемичке, јер преостаје питање може ли се једноставношћу облика опевати гнев или је она пак резултанта његове лирске метаморфозе и другачијег, новог метафизичког крајолика.

Кључне речи: *душа, њев, Велики рај, лирика, субјективност, Андрић, Бојић, Винавер*

Др Марко М. Радуловић, виши научни сарадник
Мср Катарина Пантовић, истраживач-сарадник
Институт за књижевност и уметност,
Београд

ПАТРИОТИЗАМ ИСИДОРЕ СЕКУЛИЋ: НАЦИОНАЛНЕ, ИСТОРИЈСКЕ И РОДНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ

Исидора Секулић једна је од најзначајнијих фигура српске књижевности између два светска рата и једна од ретких ауторки овог периода која се у свом делу, како прозном, тако и есејистичком, доследно бавила књижевним моделовањем теме рата. Националне и историјске импликације ових дела Исидоре Секулић проистичу из њиховог високо реалистичног стилског регистра и фактографског и хроничарског сензибилитета, а занимљиво је испитати и на који начин се у погледу родне перспективе трансформисао њен литерарни израз након Скерлићеве оштре критике „Сапутника” (1913). У раду ћемо се превасходно задржати на збирци приповедака „Из прошлости” (1919), која се бави специфичном темом положаја Срба у Војводини и Славонији током Првог светског рата, при чему је у фокусу доживљај рата тзв. свакодневног човека који се налази у национално и културно мешовитој средини. Истраживање ћемо, тамо где то буде потребно, употпунити освртом на есеје Исидоре Секулић из којих се најбоље сагледава природа њеног културног патриотизма. Најзад, осврнућемо се и на збирку приповедака „Записи о моме народу” (1948), посвећену погинулим Србима за време ратова од 1912. до 1945. године.

Кључне речи: *Исидора Секулић, „Из прошлости”, Први светски рат, Срби у Војводини, родна персекуција*

ДОПРИНОС ЛАЗЕ КОСТИЋА СРПСКОМ НАЦИОНАЛНОМ ОСЛОБОЂЕЊУ

Овај рад интердисциплинарно сагледава политичку, дипломатску и публицистичку улогу српског песника и ерудите Лазе Костића у време српско-турских ратова 1876. и 1877. године, као и његову активност у периоду од 1875. до 1878. у доба Херцеговачког устанка, Источног питања и Берлинског конгреса. Уз то, овај рад ће се бавити његовим доприносом приближавању Србије и Црне Горе, односно Београда и Цетиња након устанка. Акценат ће бити на његовој политичкој медијацији, познавању језика и прилика, али и новинарској умешности, пре свега, током трајања Берлинског конгреса. У раду ће бити анализирана Костићева политичка идеологија, његова идеја уједињења Јужних Словена и настојање да допринесе бољем положају Србије у оквиру Хабзбуршке монархије. Посебна пажња биће усмерена на његову улогу с освртом на „[...] укупну борбу српског народа за решење Источног питања на основама поштовања и уважавања модерног и демократског, националног начела и права народа на самоопредељење” (Микавица 2011: 9). Анализа ће се бавити Костићевом улогом у реализацији националне политике и покушају остварења националног уједињења. Његово политичко деловање уско је повезано са Уједињеном омладином српском, Српском народном слободноумном странком и Народно-либералном странком. У фокусу ће бити његови политички односи са Светозаром Милетићем и Јованом Ристићем. Кључна детерминанта његовог политичког деловања је родољубље.

Кључне речи: *Лаза Костић, српско-турски ратови, Херцеговачки устанак, политичко деловање, дипломатија*

¹ Д. Микавица, *Лаза Костић: Политичка биографија, Прометјеј, Нови Сад, 2011*

БАЛКАНСКИ РАТОВИ И ВЕЛИКИ РАТ – ПАЛИМПСЕСТИ У ПОЕЗИЈИ СРПСКЕ МОДЕРНЕ

У раду ће бити синтетички и интердисциплинарно приказан одјек балканских ратова у поезији, али и другим књижевним жанровима као облик палимпсеста, подтекстне или контекстне основе у опусима Јована Дучића, Милана Ракића и Симе Пандуровића. С обзиром на краatak период српске модерне, од 1901. до 1917, песници су у песничким делима или публицистичким активностима, а неки и дипломатским, као Јован Дучић и Милан Ракић, уткали различите рефлексije балканских ратова и ратова за ослобођење јужних српских крајева, са посебним акцентом на Косово и Метохију и Стару Србију. Ти облици одјека тумачиће се као подтексти и контексти или у најширем теоријском оквиру палимпсестне основе нових песничких дела. Деловање Првог светског рата, активности на Крфу и деловањем кроз „Крфски забавник” одјеци ратних активности, победа и пораза налазе се као облици палимпсестног материјала у песничким делима Ј. Дучића, М. Ракића, А. Шантића, С. Пандуровића и М. Бојића. Одјеци Првог светског рата биће посебно усмерени на песму „Плава гробница” Милутина Бојића, контекст ратних догађаја и феномен смрти „Прометеја наде”, који ће бити анализиран као подтекстна, палимпсестна основа формирана на култу херојства. На крају, због ширег књижевноисторијског и општег историјског контекста песма Милутина Бојића „Плава гробница” биће компаративно анализирана као палимпсестна основа за песму Ивана В. Лалића „Плава гробница” (1984–1989), „Плава гробница” (2018) Милосава Тешића и четврта „Плава гробница” (2024) Анђелка Анушића. Рад ће синтетичким моделом приказати период поезије српске модерне са палимпсестним анализама и на самом крају донети контуре синтетичког и аналитичког погледа на одјек Бојићеве „Плаве гробнице”, која је оставила трагове и као песнички палимпсест у поезији песника краја 20. и почетка 21. века.

Кључне речи: балкански ратови, Велики рат, палимпсест, подтекст, контекст, интертекстуалност, паратекстуалност

Др Александра Секулић, научни сарадник

Институт за књижевност и уметност,
Београд

„У ГОСТИМА” ДРАГИШЕ ВАСИЋА: ГОСТОПРИМСТВО ЗА ПОВРАТНИКЕ ИЗ РАТА

Приповетка Драгише Васића „У гостима” тематизује једно од најделикатнијих питања рата – питање оних који се враћају и својим повратком постају фигуре неразрешивог етичког, друштвено-политичког, а у извесном смислу и онтолошког статуса. Како дочекујемо оне који се заправо никада не могу вратити? Са тим изазовом Васић нас суочава кроз аутентичну слику сусрета два ратна друга и, у значењском смислу, изузетно сложеног облика гостопримства. Тако ће, као прозни пандан Васиљевљевом поетичком питању о певању после рата, Васић поставити питање приповедања, приче са оним и о оном који се враћа. У раду се, дакле, бавимо анализом гостопримства за повратнике, испитујући симболичке слојеве самог геста дочекивања, као и дубља етичка и филозофска значења овог чина са становишта ратног искуства.

Кључне речи: *Драгиша Васић, „У гостима”, повратници, ратно искуство*

УМЈЕТНИЧКА РЕФЛЕКСИЈА РАТА: „ИЗДАНЦИ ИЗ ОПАЉЕНА ГРМА” КАО СВЈЕДОЧАНСТВО ЕПОХЕ

Збирка приповједака „Изданци из опаљена грма” (1932) Вељка Петровића једно је од значајнијих прозних дјела посвећених Првом свјетском рату. Састављена од дванаест приповједака, ова збирка истражује људске судбине током и након ратних разарања, наглашавајући моралне и егзистенцијалне дилеме ликова. Рад анализира тематске и стилске особености збирке, посебно истичући Петровићеву комбинацију документарности и лирске нарације. Кроз ликове који се суочавају са жртвовањем, ренегатством и патриотизмом, аутор представља рат не само као историјску катастрофу већ и као личну драму појединца. Језичка експресивност, импресионистички описи и снажна емоционална боја утичу на читалачки доживљај, продубљујући психолошку и моралну слојевитост приповједака. Петровићева ратна новелистика представља сложен и драматичан наратив о историјском невремену које траје цијели вијек, рушећи у прах напоре и подвиге, како појединаца, тако и националних заједница које би требало да буду ослонац и заклон тим појединцима. Закључује се да су „Изданци из опаљена грма” више од ратне прозе – то је свједочанство људске отпорности и умјетничка рефлексја ратне трагедије.

Кључне речи: Вељко Петровић, Први свјетски рат, рајна љиовијејка, љацифизам, национални иденџијетет

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ ИЗМЕЂУ ПАЦИФИЗМА, РАТОБОРНОСТИ И МИЛИТАРИЗМА

У саопштењу се описују ставови Милоша Црњанског према рату, исказани кроз његове песничке и прозне текстове, фелтоне, репортаже и огледе. Дају се основне црте еволуције Црњансковог става, почев од изразитог антиратног уверења непосредно након Првог светског рата („Војничка песма”, „Лирика Итаке”, „Дневник о Чарнојевићу”, „Сеобе”). Раздобље у коме двадесетих година Црњански настоји да популарише авијацију и скрене пажњу јавности на потребу изграђивања јаког и савременог војног ваздухопловства обележено је исказивањем виђења савременог рата, пре свега, улоге бомбардерске авијације и средстава масовног уништења („Код наших авијатичара”, „Динарски тип авиона”, „Наше поморско ваздухопловство”). Тридесете године прошлог века доносе његове отворене критике пацифизма („Оклеветани рат”), назнаке идеје државотворности војске и разматрања војне организације и снаге суседних земаља („Војни коефицијенат Италије”).

Кључне речи: *Милош Црњански, пацифизам, милитаризам, особине савременог рата, организација и улога војне авијације*

УЗРОЦИ, РАЗЛОЗИ, ПОВОДИ – ТРИ ЦРТИЦЕ

Иако вероватно нико не доводи у питање веровање да све што се, у природи и свету, дешава има свој узрок, превиђа се да ништа не настаје само на основу једног узрока. Узроци су увек увезани у сложене и често тешко разлучиве целине. Иако бисмо волели да је свет једноставан, то није тако – стварност је бескрајно сложена и компликована и сваки покушај упрошћавања ове сложености води у ризик да се не уоче и разумеју управо они узроци са чијим последицама имамо посла. Неки од најснажнијих узрока се никада не би испољили да се није десило нешто друго, можда мање важно, што их је оголило и откачило – узроци производе или ослобађају једни друге. Они могу остати скривени иза других, површних и видљивих узрока који могу изгледати бесмислено (или су стварно такви) или тривијално, али су ту зато што су „откачени” оним моћним узроцима из дубине, узроцима који и даље многим остају скривени иако имају тако велику, често разорну снагу. То је посебно важно код оних догађања која нису пуки природни догађаји већ су производ људске слободе и одлука које настају на основи слободе као моћи да се учини да се деси нешто што се иначе не би десило. Узроци у домену слободе су настали из разлога који настају из интереса као покретачке снаге да се одлуке донесу и покушају реализовати. У тражењу објашњења зашто се нешто десило ова дијалектика између разлога и узрока има важну улогу: неће сви разлози постати узроци, али они који то постану, имају моћ да произведу нову стварност. У овој сложеној схеми појављује се још једна врста узрока – поводи – која свој значај добија не из своје стварне узрочне снаге већ из места у временском следу узроковања. У овој сложеној схеми лако је превидети делатно ефективне узроке, као што је лако узети поводе за главне или чак једине узроке догађаја, и то, чини се, утолико лакше што су догађаји о којима се ради крупнији и далекосежнији. Зато је важно имати што прецизнији увид у ову сложену схему, ма колико нам

узроци могли изгледати неуверљиви или ма колико нам поводи могли изгледати неодољиво. Неколико таквих ситуација изнећу у три цртице о ратним далекосежним догађајима у првој половини двадесетог века, догађајима који су одредили, и још увек одређују, нашу укупну стварност. Надам се да ће ове цртице бити не само занимљиве већ и провокативне.

Кључне речи: објашњење и разумевање историјских догађаја; историјска нужности и случајности; узроци, разлози, поводи; улога појединачних личности у историјским процесима; тумачења и нарастиви

УТИЦАЈ СРПСКО-БУГАРСКОГ РАТА 1885. ГОДИНЕ НА РАЗВОЈ СРПСКЕ ВОЈНЕ МИСЛИ

У тексту се анализира утицај неуспеха српске војске у српско-бугарском рату 1885. године на развој српске војне мисли. Циљ је да се покаже да је управо пораз српске војске на Сливници 1885. имао највећи утицај на обликовање српске војне доктрине. У раду је анализирана грађа Војног архива у Београду, релевантна научна публицистика о српско-бугарском рату 1885. године, мемоарска грађа и војна литература, која се чува у фонду библиотеке Универзитета одбране. Нарочито су нам били од користи текстови српских официра објављени у часопису „Ратник” и „Службеном војном листу”. После пораза у рату са Бугарима у српском официрском корпусу критички су анализирани узроци неуспеха. Из ове критике постепено се развила и уобличила српска војна доктрина. Она се разликовала од војне мисли у развијеним европским војскама, јер је уважавала географске, стратегијске и материјалне услове у којима се Краљевина Србија налазила, као и борбене традиције српског народа. Српска војна мисао дошла је до пуног изражаја током ослободилачких ратова српске војске 1912–1918. године.

Кључне речи: *српско-бугарски рат 1885, српска војска, војна мисао, војна доктрина*

УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ
ИНСТИТУТ ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА
Београд, Вељка Лукића Курјака 1
e-mail: **isi@mod.gov.rs** **www.isi.mod.gov.rs**

